

Iida leikkii ja Pekka härnää

Toimijuuden sukupuolisidonnaisuus 1920-luvun oppikirjassa

Effi Polari

Kandidaatintutkielma

Suomen kieli ja suomalais-ugrilainen kielentutkimus, suomen kieli

Kieli- ja käännöstieteiden laitos

Humanistinen tiedekunta

Turun yliopisto

Maaliskuu 2024

Turun yliopiston laatu järjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu

Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä

Kandidaatintutkielma

Humanististen tieteiden kandidaatti, suomen kieli

Effi Polari

Iida leikkii ja Pekka härnää: Toimijuuden sukupuolisidonnaisuus 1920-luvun oppikirjassa

Sivumäärät: tutkielman sivumäärä 26, liitteet 0

Kandidaatintutkielmassani tarkastelen miesten ja naisten toimintaa Kaarlo Merikosken (1926) oppikirjassa *Omin voimin: kansakoulun kirjoitus ja kielioppi I-II*. Oppikirjasta poimin lauseet, kokonaisuudessaan 312 kappaletta, joissa esiintyy mies tai nainen subjektina. Tutkielmani on aineistopohjainen ja näkökulmani kvantitatiivinen.

Analyysissäni kiinnitän huomiota siihen, millaisen verbin kanssa subjekti esiintyy eli millaista on naisten ja miesten toiminta. Verbien luokitteluksi hyödynnän Anneli Pajusen (2001) verbityyppejä. Näistä verbityypeistä valitsen kahdeksan, jotka auttavat aineistoni tarkastelussa.

Verbityyppien lisäksi kiinnitän huomiota miesten ja naisten agenttiivisuuteen eli toimijuuteen lauseissa. Subjektit voivat olla lauseissa joko agentteja, kokijoita tai patientteja. Agenttiivisuuden luokittelussa hyödynnän Laura M. Ahearnin (2010) kokoamaa luokittelua. Analysoidessani aineistoa otan huomioon myös subjektien iän, tapahtuuko toiminta kotona vai sen ulkopuolella ja onko toiminta vapaaehtoista vai pakollista. Nämä kaikki tiedot yhdessä muodostavat kuvan siitä, millaista normia 1920-luvun kansakoulun oppikirjassa on tarjottu miesten ja naisten toiminnasta.

Tutkimukseni tulokset osoittavat, että mies on oppikirjassa useammin subjekti kuin nainen, sillä miessubjekteja on aineistossa 202 kappaletta ja naissubjekteja 110 kappaletta. Kumpikin sukupuoli oli lähes yhtä usein agenttina aineiston lauseissa, kun tarkastellaan agenttien määrän prosenttiosuuksia. Agenttien määrä kummankin sukupuolen kohdalla on yli 90 prosenttia.

Miesten yleisimmät verbityypit ovat toimintaa kuvaavat verbit ja liikeverbit, mikä tekee miehistä aktiivista toimijoita. Miehet toimivat eniten kodin ulkopuolella ja toiminta on vapaaehtoista. Naisten yleisimmät verbityypit ovat toimintaa kuvaavat verbit sekä sijainti- ja asentoverbit, jolloin aktiivisuus ja passiivisuus ovat yhtä tyypillisiä naisille. Naiset toimivat eniten kotona ja toiminta on vapaaehtoista.

Tutkielmassani korostui naisten vastuu kodista sekä yleisesti vapaa-ajan toimet, jotka saattavat luoda oppikirjasta kiinnostavamman ympäristön oppilaille. Hallituksen tasa-arvo-ohjelman (2008–2011: 22) mukaan oppilaat oppikirjaa lukiessaan saattavat ottaa mallia oppikirjan sukupuolten toimijuudesta, sillä oppimateriaalit saattavat vaikuttaa oppilaiden käsityksiin siitä, mikä on miehille ja naisille sopivaa.

Avainsanat: sukupuolisidonnaisuus, subjekti, toimijuus, lausesemantiikka, oppikirjat

Sisällys

1 Johdanto	4
2 Teoreettinen tausta	6
2.1 Agentiivisuus ja sukupuoli.....	6
2.2 Verbien semanttinen luokittelu ja verbiluokat	7
2.3 Oppikirja ympäröivän maailman kuvaajana	10
3 Aineiston esittely ja menetelmät	11
3.1 Aineiston kokoaminen.....	11
3.2 Verbityypit aineistossa	13
4 Analyysi miehen ja naisen toimijuudesta oppikirjassa	15
4.1 Aineiston sukupuolijakauma ja agentiivisuus	15
4.2 Verbiluokkien esiintyminen aineistossa.....	18
4.3 Toiminnan paikka ja pakollisuus aineistossa	20
5 Päätäntö	23
Lähteet.....	25

1 Johdanto

Tässä kandidaatintutkielmassa tarkastelen, millaisia toimijoita miehet ja naiset ovat 1920-luvun oppikirjassa. Tarkastelun kohteena on oppikirja nimeltä *Omin voimin: kansakoulun kirjoitus ja kielioppi I-II*, jonka on kirjoittanut Kaarlo Merikoski vuonna 1926. Valitsin oppikirjan aineistoksi, sillä oppikirja osoittaa, millaista normia miesten ja naisten sekä tyttöjen ja poikien tekemisistä lapsille on tarjottu opetuksen yhteydessä. Löysin hyödyntämäni oppikirjan mummini luota ja koin sen hyvin kiinnostavaksi ikänsä ja sisältönsä puolesta, joten päätin ottaa sen aineistoksi tutkielmaani. Sukupuolisidonnaista toimijuutta on ylipäättään kiinnostavaa tutkia, sillä se kertoo sukupuolten välisestä asemasta jossakin kontekstissa, tässä tapauksessa oppikirjassa. Tutkimukseni antaa syvän kuvan *Kansakoulun kirjoitus ja kielioppi* teoksen toimijuuteen yhdistettävistä sukupuolinormeista, mutta ei anna kuvaa 1920-luvun oppikirjoista yleisesti.

Tarkastelen tutkielmassani lauseita, joissa on mies tai nainen subjektina. Näiden lauseiden subjektin tulee olla helposti määriteltävissä esimerkiksi nimen, sukupuolittuneen sukulaissanan tai suoraan sukupuoleen viittaavan sanan, esimerkiksi *nainen* tai *poika* avulla. Subjekteina voi olla myös sekä mies että nainen. Aineistooni olen ottanut mukaan vain selkeästi lauseiksi nimettävät lauseet (ks. VISK § 864). Oppikirjassa on korjattavaksi tarkoitettuja lauseita ja virkkeitä, jotka ovat oikeakielisyydeltään puutteellisia, eivätkä siksi kelpaa aineistooni.

Analyysissäni kiinnitän huomiota siihen, millaisen verbin kanssa subjekti esiintyy käyttäen apunani Anneli Pajusen (2001) verbien semanttista luokittelua. Kiinnitän subjektin sukupuolen ja verbin semanttisen roolin lisäksi huomiota myös siihen, onko subjekti lapsi vai aikuinen, mikä on toimijuuteen eli agenttiivisuuden taso suhteessa verbiin, tapahtuuko toiminta kotona vai muualla sekä onko tekeminen vapaa-ajan tekemistä vai työtä. Agenttiivisuuden tason kuvauksessa käytän Laura M. Ahearnin (2010) luokittelua supistettuna, jolloin lauseen subjekti on joko agentti, kokija tai patientti. Nämä tiedot yhdessä antavat kattavan kuvan sukupuolisidonnaisesta toiminnasta sekä millaiseen yhteyteen toiminta kytkeytyy.

Tutkimuskysymykseni ovat:

- 1) Millaista on miesten ja naisten toiminta oppikirjassa?
- 2) Millainen on oppikirjan tyypillinen toimija?
- 3) Millaisen kuvan miehistä ja naisista toimijoina tutkimuksen tulokset antavat?

Hypoteesini on, että sekä miehet että naiset ovat aktiivisia toimijoita keräämissäni lauseissa, koska 1920-luvulla tarvittiin koko perheen työpanosta varsinkin kotona. Oletan, että miehien toimiin liittyy enemmän vapaa-ajan toimia kuvaavia verbejä ja naisiin arjen askareita kuvaavia verbejä, sillä todennäköisesti naiset olivat suuremmassa vastuussa arjen pyörittämisestä.

Aiemmin miehen ja naisen toimintaa on tutkinut Paula Taipalus (2008), joka tutki Helsingin Sanomissa miehestä ja naisesta predikoivia verbejä pro gradussaan. Tutkimuksen tuloksissa selvisi, että miehestä predikoidaan kaksi kertaa enemmän kuin naisesta ja miehistä predikoivat verbit ovat neutraalin tai positiivisen sävyisiä. Kyseisessä tutkimuksessa hyödynnettiin Pajusen vuoden 1999 verbien semanttista luokittelua.

Tutkimukseni alussa esittelen tutkimuksen teoriapohjan, johon aineistoni analyysi ja erittely perustuvat. Tämä jälkeen siirryn aineiston kuvaukseen ja samalla valotan sitä, miten ja millä perusteella poimin analysoitavat lauseet oppikirjasta. Kerron myös muuttujista, joiden avulla aineiston analyysi toteutuu. Analyysissäni kiinnitän huomioni aineiston yksityiskohtaisiin seikkoihin, aloittaen aineiston kvantitatiivisella tarkastelulla. Tämän jälkeen siirryn tarkastelemaan suurempaa kuvaa, jonka tutkimuksen tulokset miehen ja naisen toiminnasta luovat. Tutkimukseni on aineistopohjainen ja sisältää niin määrällisiä kuin laadullisia elementtejä.

2 Teoreettinen tausta

2.1 Agentiivisuus ja sukupuoli

Agentti on semanttinen rooli, joka ilmaisee jonkin teon tekijän (Tieteen Termipankki 2023). Agentin ominaisuuksiin kuuluu toiminnallisuus, omavoimainen liike ja kyky panna alulle tapahtumia. Nämä ominaisuudet kuuluvat sekä elollisille että elottomille agenteille. Vain elollisille agenteille kuuluu lisäksi kyky aistia ja tuntea sekä kyky muodostaa mielikuvia ja aikomuksia. (VISK § 912.) Laura M. Ahearn (2010: 37) luokittelee agenttiivisuuden viiteen eri kategoriaan: agentti (*agent*), toimija (*actor*), kokija (*perceiver*), välikappale (*instrument*) ja patientti (*patient*). Kategorioiden avulla voidaan tarkastella kuinka agenttiivinen subjekti on, tässä tutkimuksessa mies- tai naissubjekti. Subjekti ei ole automaattisesti agenttiivinen toimija, vaan subjektilla on verbin täydennyksistä eniten agenttin ominaisuuksia (VISK § 912).

Tarkastelen miehen ja naisen toimijuutta Pajusen verbityyppien ja Ahearnin agenttiivisuuden luokittelun avulla. Luokittelun avulla selvitän, millä tasolla henkilö on lauseessa toimijana. Välikappaletta (*instrument*) en ota mukaan aineistoni analyysiin, sillä sen avulla kuvataan usein elotonta välikappaletta, joka aiheuttaa tapahtuman, kuten *The stone broke the window* (Ahearn 2010: 37). Agentin ja toimijan (*actor*) ero on aineistoani ajatellen häilyvä, joten hyödynnän agenttiivisuuden kuvaamisessa ainoastaan käsitteitä agentti, kokija ja patientti.

Laura M. Ahearnin (2001) ajatuksia toimijuudesta on hyödynnetty usein tutkimuksissa, kun halutaan määritellä toimijuutta (ks. Kettunen 2019, Mikkola 2023). Tutkimuksia, joissa on hyödynnetty Ahearnin agenttiivisuuden luokittelua, ei erityisemmin löydy.

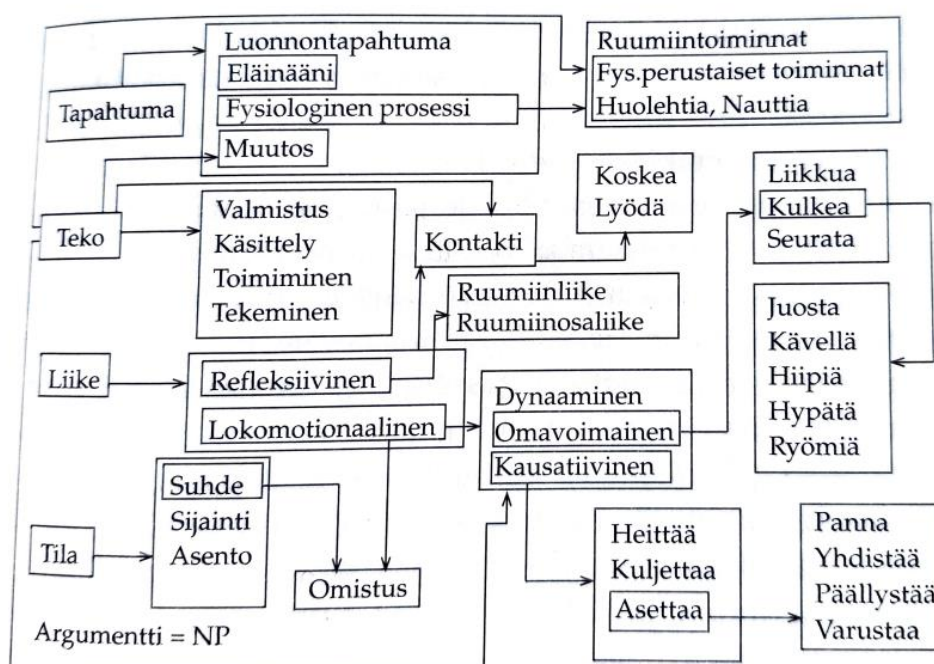
Elollisuushierarkia (*Animacy hierarchy*) on Ahearnin (2010) kokoama ja muuntama kaavio, josta voidaan nähdä, miten agenttiivisuuden mahdollisuus kasvaa tai laskee eri pronomien käytön seurauksena. Pienin mahdollisuus agenttiivisuuteen on yleisnimillä, sekä elollisilla että elottomilla ja suurin mahdollisuus yksikön ja monikon 1. persoonalla. Keskellä kaaviota on yksikön ja monikon 3. persoona, joiden käytön seurauksena agenttiivisuuden mahdollisuus kasvaa, mutta se ei kuitenkaan ole varmaa. Näin ollen aineistoni subjektit voivat olla agenttiivisuuden asteeltaan yhtä todennäköisesti patientteja kuin agenteja.

Kieli ja sukupuoli liittyvät tiiviisti yhteen, toisissa kielissä enemmän ja toisissa vähemmän. Suomessa ei ole kieliopillista sukua, toisin kuin esimerkiksi saksassa ja espanjassa. Kieliopillinen suku koskee kaikkia substantiiveja, esimerkiksi espanjaksi satahenkiseen

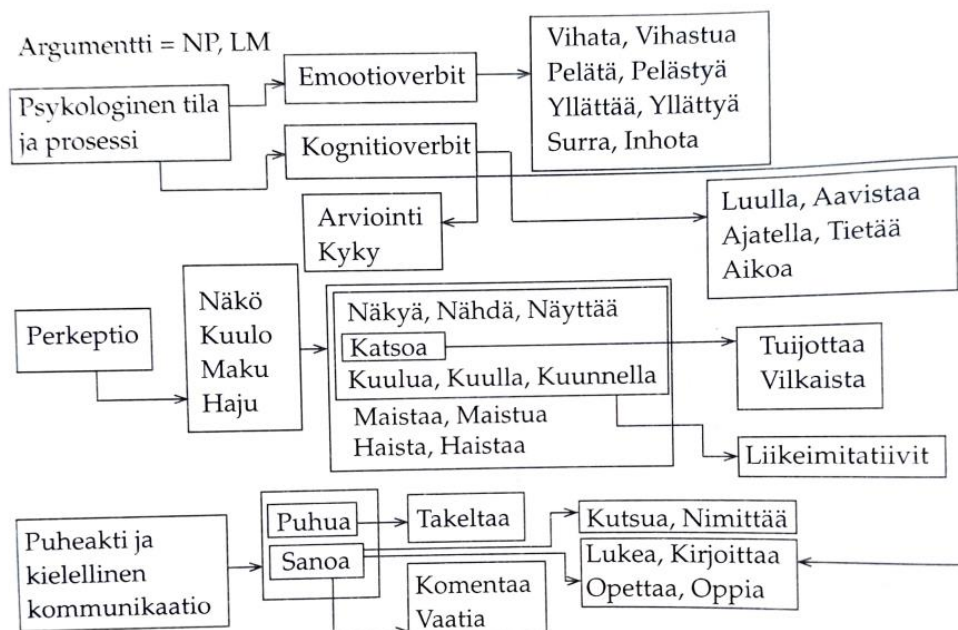
naisopettajaryhmään viitataan ilmaisulla *las profesoras*, mutta yhdenkin miesopettajan lisääminen tähän joukkoon muuttaa ilmauksen maskuliiniseen muotoon *los profesores* (Perez 2019: 22). Tämä osoittaa, että kun joukossa on molempia sukupuolia, käytetään geneeristä maskuliinia (Perez 2019: 22). Suomessa ei myöskään ole sukupuolipronomineja, kuten esimerkiksi englannissa *he* ja *she* ja ruotsissa *han* ja *hen*. Persoonapronominia *he* saatetaan käyttää sukupuolineutraalilla tavalla, vaikka se kuitenkin luetaan lähes aina maskuliinisenä (Perez 2019: 20). Näin ollen sukupuolipronominit olisivat tärkeässä asemassa, jos tämä tutkimus toteutettaisiin esimerkiksi englanninkielisellä aineistolla.

2.2 Verbien semanttinen luokittelu ja verbiluokat

Anneli Pajunen (2001) on koonnut suomen kielen verbeistä leksikaalisen luokittelun, jossa hän jaottelee verbit erilaisiin verbityyppeihin niiden semanttisten ja syntaktisten ominaisuuksien perusteella. Pajusen verbityypit ovat keskeisessä asemassa aineistoni analyysissä. Olen poiminut niistä kahdeksan, joiden avulla tarkastelen miesten ja naisten toimintaa. Verbien semanttinen kuvaus perustuu reaali maailman tekoihin, tiloihin ja tapahtumiin, joista esitetään niiden kielellinen vastaavuus. Kielellinen vastaavuus on erilainen eri verbeillä, mutta samaan luokkaan kuuluvat verbit kielentävät samaa tilaa tai tapahtumaa eri näkökulmasta. (Pajunen 2001: 19–20.) Fysiologisperustaisten reaktioiden verbiluokassa on esimerkiksi verbejä kuten *pillittää*, *tillittää*, *tihkaista*, *hehettää*, *hihittää*, *kihertää* ja *hykertää* (Pajunen 2001: 281). Näistä verbeistä voidaan huomata, että niiden lekseemit poikkeavat toisistaan, mutta tilana ja tapahtumana *pillittää* ja *tillittää* eivät juuri eroa toisistaan.

Kuvio 1. A-verbit Pajusen semanttis-leksikaalisesta luokittelusta

Kuvio 2. B-verbit Pajusen semanttis-leksikaalisesta luokittelusta

Yllä olevista kuvioista 1 ja 2 on nähtävissä Pajusen luokittelu, jossa verbit jaetaan kahteen primääriin semanttis-leksikaaliseen luokkaan, A-verbeihin ja B-verbeihin. Luokkien väliset erot perustuvat Pajusen (2001: 53) mukaan siihen, että B-verbit kielentävät jonkin suhteen tai asenteen asiantilaa kohtaan, kun taas A-verbeissä vastaavuus on suurempaa. Tällaisia aineistossa esiintyviä B-verbejä ovat esimerkiksi *kuvaila*, *ajatella* ja *rakastaa*.

A-verbit on jaettu tapahtuma-, teko-, liike- ja tilatyyppeihin, jotka jakaantuvat vielä spesifimpiin ryhmiin, kuten yllä olevasta kuvioista 1 voi huomata. B-verbit jaotellaan taas psykologisiin tiloihin ja prosesseihin, perkeptiivisiin tiloihin ja prosesseihin sekä puheakteja ja kielellisestä kommunikaatiota ilmaiseviin prosesseihin (Pajunen 2001: 55–56). Yllä olevasta kuvioista 2 on huomattavissa, miten luokat ovat osittain päällekkäisiä keskenään. Pajusen luokittelu on syvä ja monitahoinen, joten sitä on järkevää hyödyntää huomioimalla, mitä analysoitavasta kohteesta halutaan selvittää.

Pajusen luokittelua on hyödynnetty paljon erilaisissa tutkimuksissa. Ulla Vanhatalo (2002) teki kyselytestin verbien semanttisesta arvioinnista käyttäen puheaktiverbejä Pajusen (2001) luokittelun avulla. Vanhatalo keskittyi tutkimuksessaan agentin sukupuolen selvittämiseen, iän

ja äänenpainon ohella. Verbityyppien luokittelua on hyödynnetty myös kielioppia käsittelevissä tutkimuksissa, kuten Milja Väänänen (2016) ja Mikael Varjon (2023) väitöskirjoissa. Väänänen tutki väitöskirjassaan murrekorpuksen avulla valintoja ilmisubjektin ja ilmisubjektittomuuden välillä. Varjo tutki väitöskirjassaan nollapersoonan käyttöä kvantitatiivisin keinoin. Pajusen luokittelua hyödynnetään siis subjektia tarkasteltaessa. Tutkielmassanikin Pajusen hyödyntäminen liittyy subjektin, eli miehen tai naisen tarkasteluun. Luokittelun avulla voidaan selvittää, miten eri verbiluokat jakautuvat mies- ja naissubjektien kesken. Jos esimerkiksi valmistamisverbit ovat yhteydessä naisiin useammin kuin miehiin, syntyy kuva, että naiset ovat vastuussa esimerkiksi ruoanlaitosta enemmän kuin miehet.

Paula Taipalus (2008) hyödyntää pro gradussaan Pajusen (1999) verbityyppejä tutkiessaan miehestä ja naisesta predikoivia verbejä Helsingin Sanomissa. Tutkimuksessa käytetyt yhdeksän verbityyppiä ovat tilaa ilmaisevat verbit, tekoa ja / tai kaksipaikkaista muutosta ilmaisevat verbit, tapahtumaa ja / tai yksipaikkaista muutosta ilmaisevat verbit, liikeverbit, kontaktiprosessiverbit, asettamisverbit, omistamisverbit, fysiologista tilaa ja prosessia kuvaavat verbit sekä psykologista tilaa ja prosessia kuvaavat verbit. Tutkimuksessa havaittiin, että miehestä predikoitiin 4447 kertaa ja naisesta 2496 kertaa. Subjektiasemassa miehestä ja naisesta predikoidaan samoilla verbeillä, mutta mies on usein väkivallan tai rikoksen tekijänä. Objektiasemassa naisesta predikoivat verbit olivat kielteisiä, miehestä predikoivat enimmäkseen myönteisiä tai neutraaleja.

Hyödyntämäni verbityypit ovat osittain samoja, kuin mitä Taipalus hyödyntää. Luokitteluun käyttämäni verbityypit ovat A-verbeistä liikeverbit, valmistamisverbit, käsittelemisverbit, sijainti- ja asentoverbit sekä toimintaa kuvaavat verbit. B-verbeistä taas käyttämäni verbityypit ovat psykologista prosessia kuvaavat verbit, puheaktiverbit sekä perkeptioverbit. Perkeptioverbit ilmaisevat erilaisia aistihavaintoja, kuten näkemisen tai kuulemisen (Pajunen 2001: 56). Hyödyntämäni verbityypit on valittu aineistoa ajatellen niin, että eri verbiluokkien esiintymisestä saadaan kattava, mutta ei liian yksityiskohtainen kuva. Esimerkiksi toiminnan ja liikkeen erottelu jakaa ison määrän verbejä kahteen luokkaan, jotta tutkimuksen tulokset ovat spesifimmät. Valmistamisverbiluokan ja käsittelemisverbiluokan hyödyntäminen auttaa erottelemaan kädentaidot esimerkiksi ruuan valmistamisesta.

2.3 Oppikirja ympäröivän maailman kuvaajana

Tarkastelemani teos on oppikirja, joten huomioin oppikirjan kontekstin analyysia tehdessäni. Pirjo Karvonen (1995) tarkastelee väitöskirjassaan biologian ja maantiedon oppikirjoja sekä niiden sisältöjä eri näkökulmista. Luonnontieteiden oppikirjat kuvaavat ympäröivän todellisuuden tapahtumia ja asioita yksityiskohtaisesti ja todenmukaisesti. Kiinnostava ero äidinkielen oppikirjaan on se, että äidinkielen oppikirjassa opetettavan asian ympärillä tarvitsee olla esimerkkejä, keksittyjä esimerkkejä. Pilkkusääntöjä opetettaessa pilkut tarvitsevat ympärilleen lauseita, joissa pilkut ovat. Nämä esimerkit ovat kirjoittajan itsensä keksimiä, ulkoisen todellisuuden avulla kehitettyjä lauseita.

Lapset omaksuvat oppimateriaaleista nais- ja mieskuvia. Hallituksen tasa-arvo-ohjelmassa (2008–2011: 22) todetaan, miten oppimateriaalit vaikuttavat oppilaiden käsityksiin siitä, mikä on miehille ja naisille mahdollista ja sopivaa. Liisa Tainio ja Tiina Teräs (2010) ovat kirjoittaneet raportin sukupuolijäsennyksestä perusopetuksen oppikirjoissa. Tässä raportissa perusopetuksen teksteistä tarkasteltiin sukupuolittavien sanojen määriä 51:stä eri oppikirjasta. Tutkittavat oppikirjat olivat äidinkielen ja kirjallisuuden sekä matematiikan ja oppilaanohjauksen oppimateriaaleja (Tainio–Teräs 2010: 5). Kaikissa eri luokka-asteiden oppikirjoissa miehiin ja maskuliinisiin hahmoihin viittaavia sanoja oli enemmän. Kuten omassakin tutkimuksessani, raportissa sukupuolittaviksi sanoiksi katsottiin sellaiset sanat, joiden merkitykseen kuuluu sukupuolen ilmaiseminen. Tällaisia sanoja ovat esimerkiksi *lentoemäntä*, *kuningas* ja *neiti*. (Tainio–Teräs 2010: 6.)

Kirjoittaja oppikirjatekstiä tuottaessaan tulkitsee todellisuutta ja luo tekstiin oman sosiaalisen todellisuutensa (Karvonen 1995: 21–22). Ylipäättään tekstit voivat ilmaista, mikä jossain asiassa on odotuksenmukaista ja mikä taas paheksuttavaa, toisin kuin todellisuus, joka ei tällaisiin ilmaisuihin kykene (Karvonen 1995: 28). Tekstit, mukaan lukien oppikirjatekstit sisältävät siis arvoja ja oletuksia siitä, miten asioiden kuuluisi olla. Näin ollen tarkastelussani oleva oppikirja luo oletuksia siitä, miten erilaisten henkilöiden kuuluisi toimia. Aineistossani on lauseita, kuten *Matti tarjoaa isälle ja äidille sekä Äiti juottaa lehmät ja lampaat sekä puhdistaa navetan*. Nämä lauseet tarjoavat oletuksen ulkoisesta maailmasta. Oppilaan lukiessa oppikirjaa hän huomaamattaan tekee tulkintoja ympäröivästä maailmasta niistä tiedoista, joita oppikirjalla on hänelle tarjota.

3 Aineiston esittely ja menetelmät

3.1 Aineiston kokoaminen

Aineistonani on Kaarlo Merikosken oppikirja Omin voimin: Kansakoulun kirjoitus- ja kielioppi I-II vuodelta 1926, mutta käytössäni on teoksen 16. painos, vuodelta 1940. Teos sisältää opetusainesta, tehtäviä, tehtävänantoja, tarinoita ja runoja. Valitsin oppikirjan aineistokseni siksi, että haluan tarkastella millaista miehen ja naisen toimijuuteen liittyvää normia lapsille on tarjottu opetuksen yhteydessä. Haluan tarkastella vanhaa oppimateriaalia, sillä se ei ole minulle ennestään tuttua uudempiin koulukirjoihin verrattuna.

Aineistosta poimittavissa lauseissa tulee olla subjektina mies tai nainen. Rajoja kelpuutettavien lauseiden suhteen joudun kuitenkin vetämään jonkin verran. Hyväksyn analysoitaviksi lauseiksi vain “täydelliset” lauseet, (ks. VISK § 864) vaikka puutteellisista lauseista olisi ollut helposti erotettavissa mies- tai naissubjekti. Oppikirjan tehtävissä on lauseita, jotka vaativat tehtävän puitteissa esimerkiksi sulkeissa olevan sanan taivutuksen tai täydennettävän sanan. Tällaisia lauseita olivat esimerkiksi *Miehet ovat nuotan (veto)* tai *Emäntä on -*. Lauseiden on oltava myös yleiskielisiä, sillä teoksessa oli suomen eri murteilla kirjoitettuja pätkiä, kuten *Yhrellä leskiakalla oli yks plikka*. Runot ja laulunpätkät, joissa on aineistoon sopivia lauseita, kelpaavat siihen. Alla olevista taulukoista 1 ja 2 on nähtävissä analysoitu esimerkkilause, sekä lauseen analysointiin hyödynnetyt muuttujat. Kaikki analysoidut lauseet käyn läpi samalla kaavalla.

Taulukko 1. Esimerkkilause aineistosta

lause
Äiti lukee rukouksen.

Taulukko 2. Esimerkki aineiston muuttujista

subjekti	verbi	sukupuoli	lapsi/aikui	tekijyyden	verbin semanttinen	kategoria	kotona/ m vapaa/työ
äiti	lukea	nainen	aikuinen	agentti	psykologinen	prosessi	kotona vapaa

Käyn läpi kaiken teoksessa olevan tekstin poimien lauseet, jotka noudattavat tutkimukseni periaatteita. Ehdot täyttäviä lauseita kertyi yli 200, mutta kirjaan osan lauseista useaan otteeseen, jonka vuoksi kokonaisuudessaan lauseita on 312 kappaletta. Selvitän pian, miksi kirjaan osan lauseista useamman kerran. Kaikki nämä lauseet merkitsen Excel-tilaukseen, jotta

niiden tarkastelu on helpompaa. Excel-taulukossa on kahdeksan muuttujaa, josta ensimmäinen kertoo lauseen subjektin, toinen lauseen perusmuotoisen verbin, kolmas subjektin sukupuolen, neljäs sen, onko subjekti lapsi vai aikuinen, viides subjektin agenttiivisuuden tason suhteessa verbiin, kuudes verbin semanttisen kategorian, seitsemäs tiedon siitä, tapahtuuko toiminta kotona vai kodin ulkopuolella ja kahdeksas toiminnan pakollisuuden tai vapaaehtoisuuden.

Selvittäessäni kolmatta muuttujaa, eli lauseen subjektin sukupuolta, päätän sukupuolen etunimestä tai sukupuoleen viittaavasta sukulaissanasta. Analyysissäni otan myös huomioon sukupuolistuneet ammattinimikkeet, joista työntekijän sukupuoli käy ilmi helposti, esimerkiksi *sairaanhoitajatar* tai *asiamies* (Engelberg 1998: 74). Tällaisia subjekteja aineistossani ovat esimerkiksi *myllymies* ja *metsämies*. Hyödynnän Digi- ja väestötietoviraston nimipalvelua kartoittaessani sen, mitä sukupuolta subjektien etunimet edustavat. Hakiessani etunimen nimipalvelusta, tarkastelen erityisesti vuosien 1920–1929 saraketta, vaikka yhdenkään nimen kohdalla nimen edustama pääsukupuoli ei vaihdu kesken vuosisadan. Hakiessani palvelusta nimen *Alli* vuosina 1920–1929 *Alli*-nimisiä naisia on ollut 3042 ja miehiä alle viisi. Vaikka *Alli* on siis saattanut olla yksittäisen miehen nimi, kokonaiskuvassa *Alli* on kuitenkin naisen nimi.

Jos lauseessa on useampia subjekteja, kuten lauseessa *Lauri, Ilmari ja Veikko lähtivät uimaan*, kirjoitan lauseen Excel-taulukkoon kolme kertaa. Tämä perustuu siihen, että tutkimukseni painopiste on sukupuolisidonnainen toimijuus ja esimerkkilauseessa on kolme toimijaa, jotka kaikki ovat miehiä. Kun tämä lause kirjoitettiin oppikirjaan, olisi voitu valita toisin, sillä jokainen kielellinen valinta voidaan toteuttaa monin eri tavoin (Voutilainen 2008). Lause olisi voinut olla siis vaihtoehtoisesti esimerkiksi *Liisa, Maria ja Anneli lähtivät uimaan*. Tämän takia on tärkeä merkitä erikseen kaikki kolme tekijää. Esimerkkilauseessa on myös verbiketju *lähtivät uimaan*, joka myös kirjaan taulukkoon kahtena eri perusmuodossa olevana verbinä. Näin ollen kirjoitan lauseen *Lauri, Ilmari ja Veikko lähtivät uimaan* aineistoon yhteensä kuusi kertaa.

Osan analyysiäni varten tarvittavista tiedoista selvitän lausetta ympäröivän tekstin avulla. Selvittäessäni neljättä muuttujaa, eli mitkä tekijät ovat aikuisia ja mitkä lapsia otan huomioon ympäröivän tekstin. Kaikki aineistossa esiintyvät etunimet tulkitsen kontekstin avulla kuuluviksi lapsille. Tähän vaikuttaa myös se, että oppikirja on suunnattu lapsille, jolloin nimeltä mainittujen tekijöiden voidaan olettaa olevan lapsia. Jos lauseen subjekti on sukulaissana, kuten *mummo*, *äiti* tai *setä*, tulkitsen lauseen subjektin aikuiseksi.

Aineiston jaottelu kotona tapahtuvaan toimintaan ja muualla tapahtuvaan toimintaan auttaa selvittämään, millaiset subjektit toimivat kotona ja mitkä kodin ulkopuolella. Koti kattaa tässä yhteydessä sekä asuinrakennuksen sisäpuolella tapahtuvan toiminnan, pihapiirin sekä mahdolliset muut tonttiin kuuluvat rakennukset, esimerkiksi navetan. Kaikki tämä kuuluu kodin piiriin siksi, että 1920-luvun maatalousyhteiskunnassa 70 prosenttia väestöstä sai toimeentulonsa maataloudesta (Tilastokeskus 2007). Näin ollen perheen omistukseen ja kotiympäristöön kuuluvat myös pihapiiri ja tonttiin kuuluvat rakennukset. Kaikki näiden paikkojen ulkopuolelle jäävä toiminta tapahtuu muualla. Kotona ja muualla tapahtuvan toiminnan jaottelu vaatii tiettyjen rajojen vetämistä. Päätin esimerkiksi, että lause *Poika lukee* on kodin piirissä tapahtuvaa toimintaa, vaikka sinänsä mikään lauseessa ei tätä oletusta vahvista. Oletan siis, että lapsi lukee kotonaan, jollei lauseessa käy ilmi selkeää paikkaa, esimerkiksi koulua.

Viimeinen muuttujista on toiminnan jaottelu pakollisuuteen tai vapaaehtoisuuteen. Jaottelu perustuu siihen, mitkä asiat ovat pakollisia kullekin henkilölle. Koulussa käynti on pakollista lapselle, kuten lauseessa *Aaro ja Eero lähtivät yhdessä kouluun*. Kotityöt ja työssä käynti on taas pakollista aikuiselle, kuten lauseessa *Äiti leipoo*. Fyysisesti kuormittavat toimet ovat myös työtä, vaikka toiminta tapahtuisikin vapaa-ajalla. Tästä esimerkkinä aineiston lause *Isä soutaa reippaasti*. Päädyin tähän ratkaisuun, koska fyysiset vapaa-ajan työt vaativat ponnistelua ja jonkin toivotun lopputuloksen saavuttamista. Soutaminen on pakollista veneen liikuttamiseksi paikasta toiseen, vaikka isä olisikin lähtenyt soutelemaan vapaa-ajallaan. Vapaaehtoiseksi lasken puhumisen, olemisen ja asiat, jotka tapahtuvat yllättäen. Tällaisia vapaaehtoisuutta kuvaavia lauseita ovat esimerkiksi *Punahilkka kertoi sudelle mummosta*, *Renki on sangen väsynyt* ja *Matti tapasi vanhan ukon*.

3.2 Verbityypit aineistossa

Seuraavaksi käsittelen verbityyppejä ja kerron, millaisia verbejä jaottelen mihinkin tyyppiin. Pääasiassa jokin verbi, esimerkiksi *mennä* kuuluu vain yhteen verbityyppiin, tässä tapauksessa toimintaa kuvaaviin verbeihin. Otan verbejä luokitellessani myös kontekstin huomioon. Verbi *tulla* on pääasiassa toimintaa kuvaava verbi, kuten lauseessa *Irja tulee keittiöstä*. Kuitenkin lauseessa *Matti tuli hyvin iloiseksi* verbi kuuluu psykologisten verbien ryhmään kontekstin ansiosta. Tällaisia kontekstin huomioivia verbejä aineistossani on hyvin vähän.

Sijainti- ja asentoverbien luokkaan kuuluu *olla*-verbi, sillä se symboloi olemista ja paikallaan pysyvyyttä. Suurin osa tähän luokkaan kuuluvista verbeistä on *olla*-verbejä. Muita verbejä ovat esimerkiksi *istua*, *odottaa* ja *asua*. Valmistamisverbejä ovat esimerkiksi *leipoa*, *kuoria* ja *neuloa*. Näistä *leipoa*-verbi on yleisin, sillä sitä on aineistossa neljä kappaletta. Käsittelemisverbejä ovat esimerkiksi *leikkiä*, *asettaa* ja *lypsää*. Valmistamisverbien ja käsittelemisverbien erot ovat osittain häilyviä. Keskeisenä erona pidän sitä, että valmistamisverbien kohdalla tavoitteena on jokin lopputulos. Pajusen (2001: 162–163) mukaan valmistamisverbit kuvaavat esimerkiksi esineiden valmistamista jostain raaka-aineesta ja valmistaminen on rajattu suoritus. Keskeinen ero valmistamisverbien ja käsittelemisverbien välillä on se, että käsittelemisverbien kohde on olemassa ennen sen käsittelyä (Pajunen 2001: 159).

Toimintaa kuvaavia verbejä ovat esimerkiksi *lähteä*, *tulla* ja *tavata*. Toiminnan verbit ovat osa tekemistä kuvaavien verbien ryhmää ja niille on ominaista prosessimaisuus, jonkinlainen kausaatio eli syy-seuraussuhteen ilmeneminen (Pajunen 2001: 120). Liikeverbejä ovat taas *kulkea*, *uida* ja *kävellä*. Pajusella (2001) liikeverbit jakautuvat useisiin alaryhmiin, mutta käsittelen kaikkea liikettä yhtenä ryhmänä. Liikkeelle on ominaista olla ihmisen liike tai ihmisen aiheuttama liike ja se yhdistyy tekoon tai kontaktiin (Pajunen 2001: 186).

Koen toiminnan ja liikkeen keskeisimmän eron olevan se, että toiminta on jotakin, mitä tapahtuu ja liike on kehon käyttöä. Erojen tekeminen on ajoittain hyvin haastavaa ja esimerkiksi *lähteä*-verbin voisi ajatella olevan myös liikettä, vaikka luokittelen sen toiminnaksi. Tarkastelen toimintaa kuvaavia verbejä ja liikeverbejä läheisinä ryhminä.

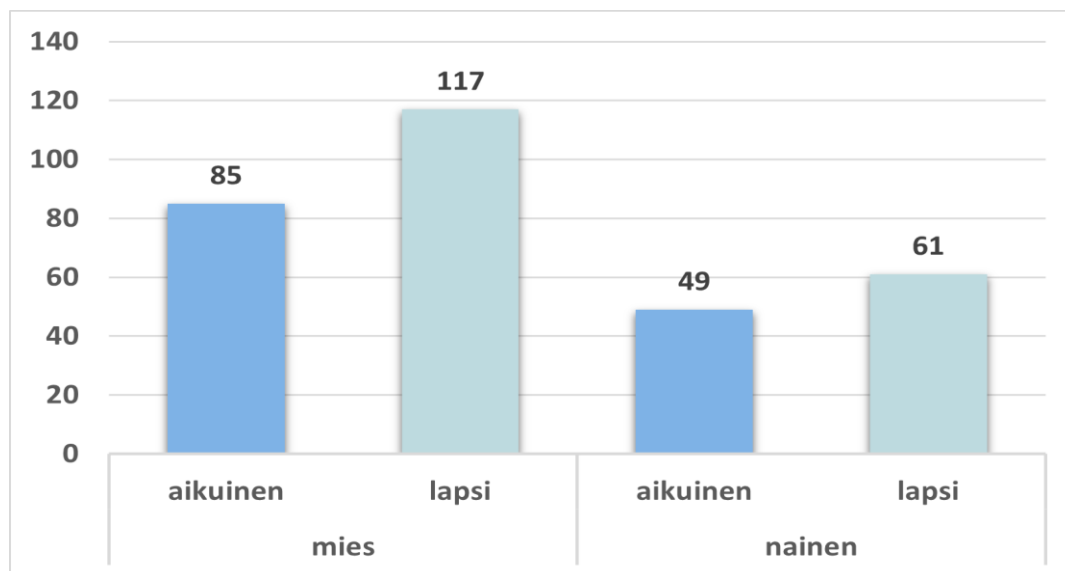
Psykologisiin verbeihin kuuluvia verbejä ovat esimerkiksi *kirjoittaa*, *lukea* ja *rakastaa*. Pajunen (2001) jakaa psykologiset verbit emootio- ja kognitioverbeiksi, joita itse tarkastelen yhtenä ryhmänä. *Kirjoittaa* ja *lukea* ovat ajattelutoiminnan tuloksia ja tiedollista tilaa ilmaisevia verbejä (Pajunen 2001: 309, 314). Aineistossani perkeptioverbejä ovat *katsoa*, *nähdä* ja *katsella*. Perkeptioverbit ovat verbityypeistä spesifein, mutta halusin erottaa sen psykologisista verbeistä. Puheaktiverbejä ovat *kertoa*, *sanoa* ja *kysyä*. Ne ovat kiinteä oma ryhmänsä, joiden hahmottamisessa ei ollut vaikeuksia.

4 Analyysi miehen ja naisen toimijuudesta oppikirjassa

4.1 Aineiston sukupuolijakauma ja agenttiivisuus

Aineistoni koostuu 312 lauseesta. Niistä 202:ssa subjektina on mies ja 110:ssä nainen. Aineistossa miessubjekteja on siis 65 prosenttia ja naisia 35 prosenttia. Alla olevasta kuviosta 3 voi huomata, kuinka paljon aikuisia ja lapsia on subjekteina kummankin sukupuolen kohdalla. Miesten kokonaismäärästä aikuisia on 42 prosenttia ja lapsia 58 prosenttia. Naisten kokonaismäärässä lapsia on myös enemmän kuin aikuisia, vaikkakin pienemmällä erolla. Naisista aikuisia subjekteja on 45 prosenttia ja lapsia 55 prosenttia. Molempia sukupuolia tarkastellessa suurin ryhmä ovat pojat, joita on lähes puolet enemmän kuin tyttöjä.

Aineistossa kuudessa lauseessa on sekä miessubjekti että naissubjekti. Näistä lauseista kirjattiin kummallekin sukupuolelle merkintä taulukkoon luvun 3.1 mukaisesti. Aineiston sukupuolijakauma osoittaa, että miehet ovat esillä subjekteina enemmän kuin naiset. Kuten mainittu teorialuvun luvussa 2.3, oppikirjateksti osoittaa, mikä on odotuksenmukaista ja mikä paheksuttavaa (Karvonen 1995: 28). Näin oppikirja luo kuvan, että miehen oleminen subjektina useammin on oletettavaa.

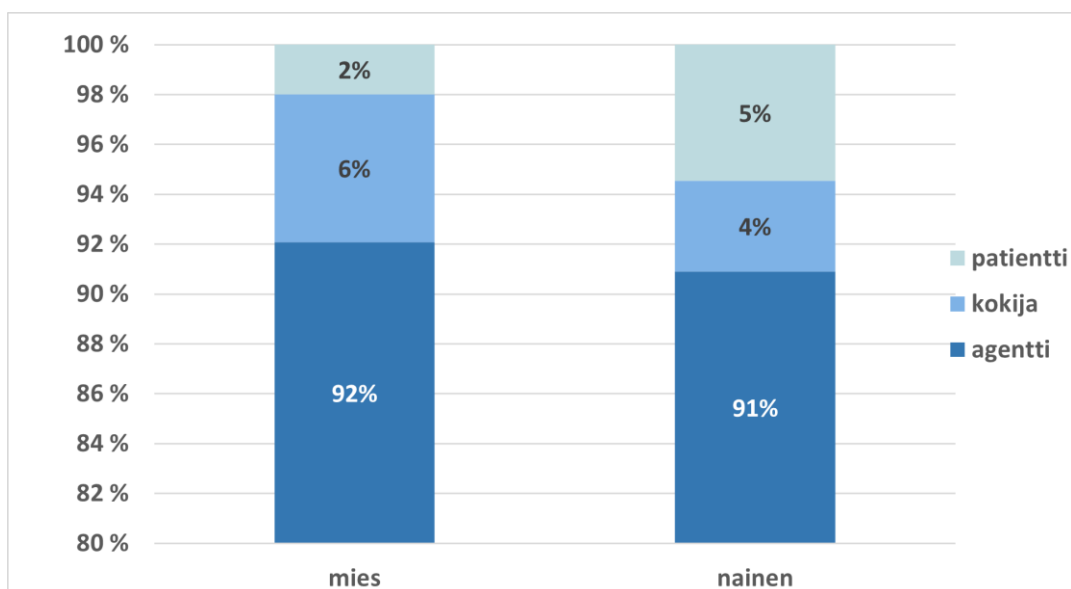

Kuvio 3. Aineiston ikä- ja sukupuolijakauma

Suuri ero miessubjektien ja naissubjektien välillä saattaa olla pelkkää sattumaa, sillä tuskin Merikoski oppikirjaa kirjoittaessaan on vältellyt naisten laittamista subjekteiksi. Miesten ja naisten määrän ero syntyy todennäköisesti siitä, että miehet ovat tyypillisesti enemmän esillä oppikirjoissa. Tainion ja Teräksen (2010: 6) raportissa sukupuolijäsennyksestä perusopetuksen

oppikirjoissa miehiin viittaavia sanoja on kokonaisuudessaan enemmän kaikissa tarkastelluissa oppikirjoissa.

Kiinnostavaa on se, että kuitenkin suurin osa oppikirjojen kirjoittajista on naisia; äidinkielellä ja kirjallisuudessa 86 naista ja 28 miestä (Tainio-Teräs 2010: 6). Voinkin olettaa, että jos naiskirjoittajat suosivat miehiä enemmän kuin naisia, myös mieskirjoittajat tekevät niin. Analysoimani oppikirja on miehen, Kaarlon kirjoittama. Raportissa ei mainita, miltä vuosilta analysoidut oppikirjat ovat, mutta ne ovat todennäköisesti 2000-luvulla kirjoitettuja. Raportti ei ajallisesti ole siis vertailukelpoinen aineistoni oppikirjan kanssa, vaikka kertookin oppikirjojen sukupuolijakaumasta. Raportti enemmänkin osoittaa, että miehet ovat edelleen enemmän esillä oppikirjateksteissä. Seuraavaksi tarkastelen miten agenttiivisuus eli toimijuus ilmeni kummankin sukupuolen osalta aineistossa.

Kuvio 4. Agenttiivisuuden asteiden määrät prosentteina suhteutettuna kumpaankin sukupuoleen

Aineistossa agenttien osuus on merkittävän suuri verrattuna muihin agenttiivisuuden asteisiin, eli kokijaan ja patienttiin. Yllä olevasta kuviosta 4 on nähtävissä agenttiivisuuden asteet prosentteina suhteutettuna kumpaankin sukupuoleen. Miessubjekteista 186 oli agenteja, 12 kokijoita ja neljä patientteja. Naissubjekteista taas agenteja oli 100, kokijoita neljä ja patientteja kuusi. Miehet ja naiset olivat suunnilleen yhtä useasti agenteja, kun suhteutetaan kummankin joukon subjektien määrään. Vaikka kokijan ja patientin määrät ovat vähäiset, kokee mies silti kolme kertaa enemmän kuin nainen. Miehen suurempi kokijuuden määrä korostaa miehen vahvempaa agenttiivisuutta. Elollisuushierarkian (Ahearn: 2010) mukaan agenttina ja

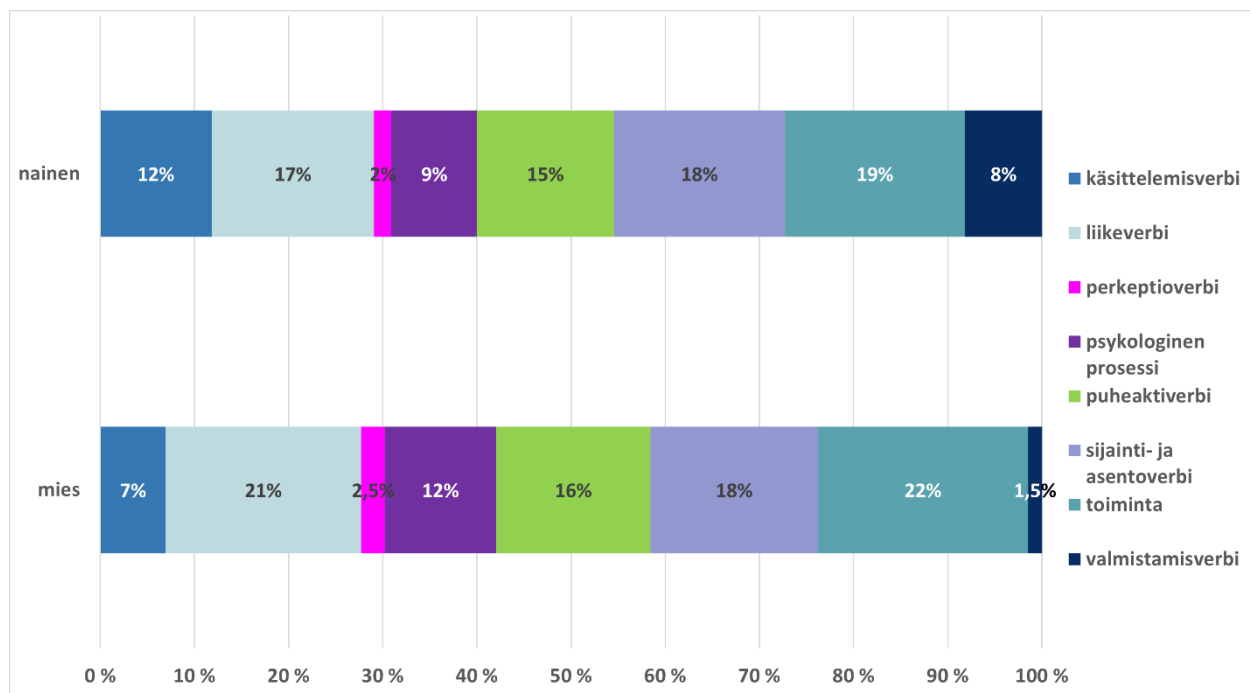

patienttina olemisen pitäisi olla yhtä todennäköistä yks 3. persoonassa, mutta aineistossa agenttien määrä on huomattavan suuri patientin ja kokijan määrään verrattuna.

Aineiston neljä lausetta, joissa mies on patientti, sisältävät jäämistä, nukahtamista ja sairastamista. Tällaisia lauseita ovat *Mikko jäi luokalle*, *Pekka nukahti* sekä *Isä sairastaa*. Naispatientit pääasiassa sairastavat, kuten lauseissa *Mummo oli sairaana* ja *Äitini on hyvin sairas*. Mukana on myös lause, jossa naissubjektit pelastuvat: *Punahilkka ja mummo pelastuivat*. Naiset ovat siis miehiä todennäköisemmin pelastamisen tarpeessa tai sairastavat, vaikka agenttien määrä on korkea.

Tyypillinen mieskokija näkee jotakin, kuten lauseissa *Poika näki karhun* ja *Poika näki koiran*. Joukossa oli myös ajattelemista ja tuntemista, kuten lauseissa *Matti tuli hyvin iloiseksi*, *Isä ja äiti rakastavat lapsia* ja *Renki on sangen väsynyt*. Niissä neljässä lauseessa, jossa nainen on kokijana naiset katsovat, kuten lauseissa *Pikku Anni katseli vakavana taivaan tähtiä* ja tuntevat, kuten lauseessa *Isä ja äiti rakastavat lapsia*. Lauseita, joissa mies on agentti ovat esimerkiksi *Renki viskaa heinähangon vajaan*, *Asko piirtelee kynällä* ja *Pekka härnäsi usein naapurin pässiä*. Nainen on agentti esimerkiksi lauseissa *Aino kaataa kahvia kuppeihin*, *Äiti keitti uutispuuroa ja leipoi uutisleipää* ja *Iida leikki koko ajan hänen kanssansa*.

4.2 Verbiluokkien esiintyminen aineistossa

Kuvio 5. Eri verbiluokkien esiintyminen prosentteina naisilla ja miehillä

Seuraavaksi tarkastelen verbiluokkien esiintymistä aineistossa. Käsittelen verbiluokat vasemmalta oikealle yllä olevan kuvion 5 mukaisesti aloittaen käsittelemisverbeistä ja lopettaen valmistamisverbeihin. Kaikki verbiluokat ovat suuremmat miehillä, joten on mielekkäämpää tarkastella verbityyppien esiintymistä prosentteina kummankin sukupuolen kohdalla.

Käsittelemisverbeihin kuuluu hyvin monipuolisesti käden töitä kuvaavia verbejä, esimerkiksi *varustaa, kylvää, lakaista, lypsää, kuokkia, asettaa* ja *maalata*. Käsittelemisverbit sijoittuvat useimmiten kotiin ja ovat työtä kuvaavia verbejä. Käsittelemisverbejä kummankin sukupuolen osalta on lähes identtinen määrä, naisilla 13 kappaletta ja miehillä 14 kappaletta. Tästä 27:n käsittelemisverbin joukosta 20 sijoittuu kotiin ja 7 muualle, sekä 18 verbiä on työtä ja 9 vapaata. Prosentteihin suhteutettuna naisilla on viisi prosenttiyksikköä enemmän käsittelemisverbejä. Ero selittyy sillä, että naiset ovat kotona enemmän kuin miehet ja työskentelevät hieman enemmän kuin miehet. Näitä asioita käsitellään lisää luvussa 4.3., jossa aiheena on toiminnan paikka ja pakollisuus.

Liikeverbien ryhmä on kummankin sukupuolen kohdalla suuri, kun suhteutetaan muiden verbien määrään. Miehillä liikeverbejä on 42 kappaletta ja naisilla 19 kappaletta. Liikeverbejä ovat esimerkiksi *juosta, rientää, uida, sipsuttaa* ja *kaataa*. Aineistoa tarkastellessani korostui,

että liikeverbit sijoittuvat vapaaehtoisuuteen ja muualla tapahtuvaan toimintaan. Tällainen toiminta on aineistossa hyvin tyypillistä miehille. Vapaaehtoisuus ja kodin ulkopuolella tapahtuvan toiminnan korostuminen luo miehistä toimijoina aktiivisen ja vapaan kuvan.

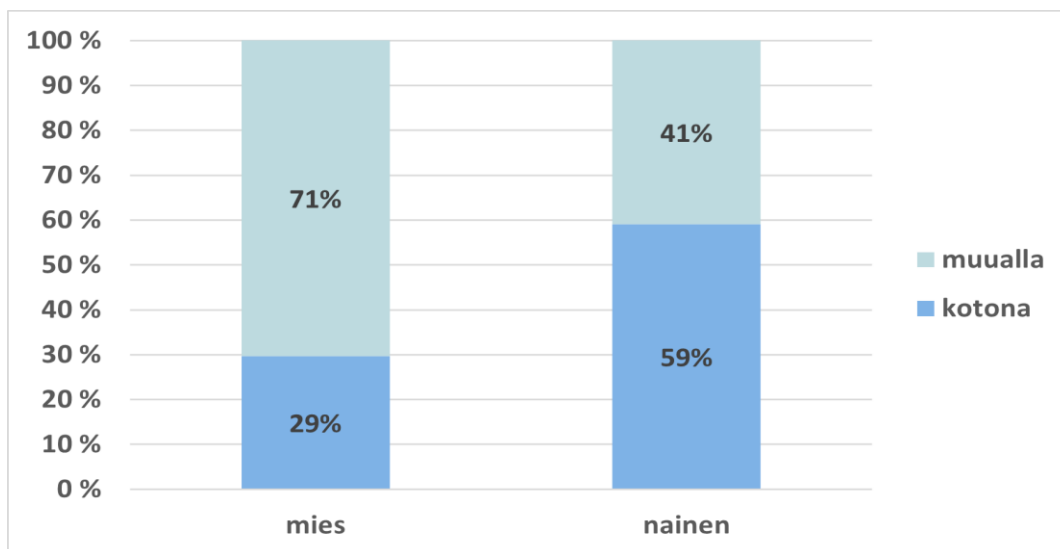
Perkeptioverbit eli aistihavaintoverbit ovat pienin ryhmä kummankin sukupuolen osalta. Aineistossa kaikki perkeptioverbit ovat näkemiseen liittyviä, kuten *katsella* ja *nähdä* mikä sinänsä on jo kiinnostavaa. Miehillä perkeptioverbien osuus on hieman suurempi kuin naisilla, miehillä viisi kappaletta ja naisilla kaksi kappaletta. Perkeptioverbien pientä määrää voi selittää se, että aistihavainnot ovat paljon spesifimpi ryhmänä kuin esimerkiksi toimintaa kuvaavat verbit. Se on ryhmänä myös erityislaatuinen sen tarkkarajaisuuden vuoksi; perkeptioverbit eivät sovi kuin perkeptioverbien ryhmään, mitä ei voi sanoa esimerkiksi liikeverbien ja toimintaa kuvaavien verbien suhteesta. Toimintaa tai liikettä kuvaavat verbit saattavat olla myös toimivampia esimerkkilauseita muodostaessa verrattuna aistihavaintoverbeihin.

Psykologisten prosessien verbiryhmässä on kognitiivisiin toimintoihin liittyviä verbejä kuten *ajatella*, *lukea*, *huomata*, *tietää* ja *osata*. Psykologiset prosessit ovat pääosin vapaaehtoista toimintaa ja tapahtuvat kodin piirissä. Miehillä verbejä on 24 kappaletta ja naisilla 10 kappaletta. Samankaltainen ryhmä kuin psykologiset prosessit on puheaktiverbien luokka. Siihen kuuluu verbejä kuten *kysyä*, *vastata*, *laulaa* ja *huutaa*. Kuten yllä olevasta kuviosta 5 voi huomata, miesten ja naisten prosenttiosuudet eivät paljonkaan poikkea toisistaan. Kappalemääränä ero on kuitenkin huomattava, sillä miehillä puheaktiverbejä on 33 kappaletta ja naisilla 16 kappaletta. Oppikirjan lauseissa miehet ovat siis enemmän äänessä, mikä luo mahdollisesti oletuksen, että miehen kuuluu olla enemmän äänessä naiseen verrattuna.

Sijainti- ja asentoverbejä on miehillä 36 kappaletta ja naisilla 20 kappaletta. Sijainti- ja asentoverbien suhteellisen suurta määrää kummankin sukupuolen osalta selittää osittain *olla*-verbin suuri määrä aineistossa. *Istua* on toinen hyvin yleinen tämän verbityypin verbi. Sijainti- ja asentoverbien luokka on hyvin passiivinen, mitä kuvaa kokijoiden ja patienttien suuri määrä koko aineiston määrään verrattuna. Patientteja on verbiluokassa kahdeksan kappaletta ja kokijoita kolme kappaletta. Toimintaa kuvaavat verbit ovat kummankin sukupuolen osalta kaikkein suuri verbityyppi. Miehillä niitä on 45 kappaletta ja naisilla 21 kappaletta. Toimintaa kuvaavien verbien suuri määrä antaa 1920-luvun oppikirjan maailmasta reippaan ja toimeliaan kuvan liikeverbien suuren määrän ohella. Toimintaa kuvaavia verbejä ovat esimerkiksi *pukea*, *tavata*, *työskennellä* ja *onkia*.

Valmistamisverbejä on naisilla yhdeksän kappaletta, mikä suhteessa paljon, kun verrataan miesten valmistamisverbien määrään, joita on vain kolme kappaletta. Etenkin prosenttiosuuksissa on suuri ero, sillä valmistamisverbit ovat kahdeksan prosenttia naisten verbeistä, mutta miehillä valmistamisverbejä on vain puolitoista prosenttia. Aineiston valmistamisverbit olivat pääasiassa ruoanlaittoa, joten voidaan olettaa sen olevan oppikirjan mukaan enemmän naisten vastuulla kuin miesten. Miesten valmistamisverbit ovat *valmistaa*, *rakentaa* ja *kuoria*. Naisilla verbejä ovat esimerkiksi *leipoa*, *keittää*, *neuloa*, *kirnuta* ja *kutoa*. Ainut lause, jossa valmistamisverbi sijoittuu kodin ulkopuolelle on *Mikko rakensi lumiukkoja ja lumilinnoja*. Valmistamisverbit korostavat sitä, että naiset ottavat oppikirjan lauseissa enemmän vastuuta kodista. Seuraavassa luvussa 4.3 käsitellään juuri tätä ja myös toiminnan pakollisuutta tai vapaaehtoisuutta.

4.3 Toiminnan paikka ja pakollisuus aineistossa

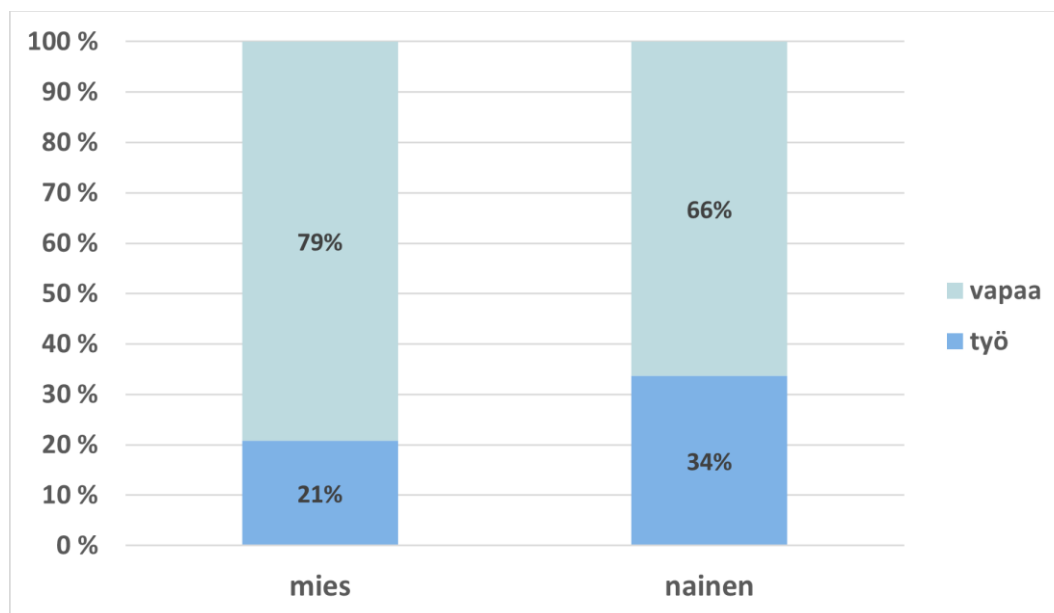

Kuvio 6. Miehen ja naisen toiminta kotona ja muualla prosentteina

Yksi keskeinen aineistosta tarkasteltava asia on se, missä paikassa miehen tai naisen toiminta tapahtuu. 60 lauseessa mies toimi kotona ja 142 lauseessa toiminta tapahtui kodin ulkopuolella. Naisilla toiminta tapahtui 65 kertaa kotona ja 45 kertaa muualla kuin kotona. Prosenttiosuudet ovat nähtävissä yllä olevasta kuvioista 6. Miehillä kotona ja muualla olemisen ero on suurempi kuin naisilla, sillä mies on alle kolmasosassa lauseista kotona. Tämä on erityisen kiinnostavaa siksi, että Tilastokeskuksen (2007) mukaan 70 prosenttia ihmisistä sai toimeentulonsa maataloudesta 1920-luvulla, joten käsitin kodin piiriksi perheen omistaman tilan ja maat.

Esimerkiksi lause *Isä kuokkii pellolla* on kodin piirissä tapahtuvaa toimintaa, vaikka ei olekaan kirjaimellisesti kodin sisäpuolella tapahtuvaa. Sen lisäksi, että mies tekee ulkotöitä kodin piirissä, kuten lauseessa *Mies maalaa puutarhan aitaa*, on hän useammin kodin piiristä kokonaan poissa naisen verrattuna. Tällaisia lauseita ovat esimerkiksi *Pojat juoksevat*, *Poika juoksi hevosen edelle* ja *Miehet sahaavat*. On otettava kuitenkin huomioon, että kodin piiriksi määrittelen vain selkeästi kodin piirin tapahtumapaikkana sisältävät lauseet, koska aineistossa on myös lauseita, joissa tapahtumapaikkaa ei ollut. Tällaisia lauseita ovat *Pentti-mylläri vastasi*, *Tapio oli metsän kuningas* ja *Vaari jo meitä odottaa*.

Naiset taas ovat hieman yli puolessa lauseista kotona ja alle puolet kodin ulkopuolella. Nainen toimii kotona lauseissa *Häärii äiti jo keittiössä* ja *Alli neuloi nukelleen sinisen koltun*. Kodin ulkopuolella nainen toimii lauseissa *Helvi juoksee maantielle* ja *Väliin tytöt pulikoivat vedessä puoli tuntia*. Vaikka sekä miehet että naiset ovat todennäköisesti saaneet elantonsa kodin piirissä maataloudesta, on koti ollut selkeästi enemmän naisten vastuulla kuin miesten. Tämä saattaa johtua siitä, että naiset hoitavat mahdollisesti kaikki arjen työt ja miehet elannon hankkimisen, jonka jälkeen voivat aloittaa vapaa-ajan vieton.

Kuvio 7. Miehen ja naisen toiminnan pakollisuus ja vapaaehtoisuus

Kokonaiskuvassa aineisto painottui hyvin paljon vapaa-ajan ja vapaan toiminnan kuvaukseen, kuten on havaittavissa yllä olevasta kuviosta 7. Miesten kohdalla lauseita, joissa subjekti

työskentelee, on 42 ja vapaa-ajan viettoa on 160 lauseessa. Naisten kohdalla työhön viittaavia lauseita on 37 ja vapaa-aikaan 73. Vapaa-ajan suureen määrään saattaa vaikuttaa esimerkiksi se, että lasken *olla*-verbin vapaaehtoisuudeksi. *Olla*-verbejä on aineistossani 32 kappaletta, eli 10,25 prosenttia. Vapaa-ajan suureen määrään saattaa *olla*-verbin lisäksi vaikuttaa se, että vapaa-ajaksi laskin psykologiset prosessit ja puheaktiverbit, joiden pakollisuus tai vapaaehtoisuus on subjektiivista.

Kuitenkin näillä luomillani perusteilla miehillä on vapaa aikaa enemmän. Miesten kohdalla vapaa-aikaa kuvaavia lauseita ovat *Väinö soittaa*, *Pekka oli hyvin aamu-uninen* ja *Eilen Mikko viskasi puupalan veteen*. Työtä kuvaavia lauseita miehillä ovat *Rovastin renki tuli sieltä heiniä hakemaan* ja *Isot pojat tekevät työtä pelloilla ja niityillä*. Naisten kohdalla vapaa-aikaa kuvaavia lauseita ovat *Tyttö laulaa kauniisti*, *Äiti kertoi sadun* ja *Silloin äiti saa rauhassa istua*. Työtä kuvaavia lauseita ovat taas *Maija kaatoi siihen maitoa* ja *Äiti nostaa vettä kaivosta*. Oman jaotteluni lisäksi vapaa-ajan suureen määrään saattaa vaikuttaa se, että vapaa-aikaa kuvaavat lauseet tekevät oppikirjasta kiinnostavamman ja samaistuttavamman lapsille.

5 Päättäntö

Kandidaatintutkielmassani olen tarkastellut miehiin ja naisiin yhdistyvää toimijuutta 1920-luvun oppikirjassa *Omin voimin: Kansakoulun kirjoitus- ja kielioppi I-II*. Tutkimukseni tulokset osoittavat, että mies on teoksessa useammin subjektina naiseen verrattuna, sillä miessubjekteja on 202 ja naissubjekteja 110. Kuten Taipaluksen (2008) pro gradussa, aineistossa miehiä oli puolet enemmän kuin naisia. Tämä osoittaa, että mies on ollut luontevampi valinta lauseen subjektiksi. Tainion ja Teräksen (2010: 6) mukaan oppikirjoissa viitataan hieman enemmän maskuliinisiin hahmoihin. Tämä toteutui myös tutkielmassani, paitsi että miessubjektien ja naissubjektien määrän ero on huomattava. Vaikka Tainion ja Teräksen (2010) raportissa ei ollut kyse subjekteista vaan sukupuoliin viittaamisesta oppikirjatekstissä, on mahdollista, että melkein sadan vuoden kuluessa naisten määrä oppikirjoissa on kohonnut. On siis kiinnostavaa tietää, onko tilanne muuttunut mihinkään 2020-luvun oppikirjoissa naissubjektien osalta, mikä voisi olla mahdollinen jatkotutkimus tutkimukselleni.

Miesten ja naisten toiminta oppikirjan lauseissa on hyvin monipuolista, koska kaikkia kahdeksaa valitsemaani verbiluokkaa löytyi aineistosta suhteellisen tasapuolisesti. Selkeästi pienin verbityyppi on perkeptioverbit, mutta muuten erilaisten verbien määrät ovat tasaiset. Naisilla erot suurimpien ja pienempien verbiluokkien välillä ovat pienemmät kuin miehillä, mikä luo naisista monipuolisemman kuvan subjekteina kuin miehistä. Pienempi ero verbiluokkien välillä johtuu siitä, että naisiin liittyy enemmän valmistamis- ja käsittelemisverbejä ja nämä luokat ovat miehillä pienemmän puoleiset. Oppikirjan lauseet sisältävät erityisesti vapaa-ajan puuhia kuvaavia lauseita, mikä osoittaa, että Merikoski on kokenut vapaa-ajan kuvaukset sopivammaksi osaksi oppikirjaa kuin työn kuvaukset. Tämä on mahdollisesti johtunut pyrkimyksestä tehdä oppikirjasta viihdyttävämpi ja samaistuttavampi lasten silmissä.

Oppikirjan tyypillisin toimija on poika, johon yhdistyy toimintaa kuvaavia verbejä. Hän on agenttiivisuuden asteeltaan agentti, toiminta on vapaata ja se tapahtuu kodin ulkopuolella. Kaikkein tyypillisimpiä lauseita aineistossa ovat siis *Pojat saavat ongella ahvenia ja särkiä, Poika tulee kahlaamasta ja Vanha ukko ja hänen pieni poikansa menivät kaupunkiin*. Tyypillisin naissubjekti on myös iältään lapsi, agenttiivisuuden asteeltaan agentti, hän toimii kotona ja toiminta on vapaaehtoista. Naissubjektiin yhdistyy eniten toimintaa kuvaavia verbejä

kuten mieheenkin. Toimintaa kuvaavia verbejä on naissubjektilla 21 kappaletta sekä sijainti- ja asentoverbejä 20 kappaletta. Naisista muodostuu toimijoina siis aktiivinen, mutta passiivisempi kuva kuin miessubjektista. Tyypillisiä lauseita naissubjektille ovat esimerkiksi *Pikkutyöt leikkivät lattialla*, *Elli tulee kaivolta* ja *Kun sisko tuli kotiin*. Miesten toiminta oppikirjassa on aktiivista agenttiivisuuden korkean asteen ja suurimpien verbityyppien ansiosta. Naisten toiminta on myös aktiivista agenttien suuren määrän vuoksi, mutta naiset ovat toimissaan hieman passiivisempia kuin miehet. Oppikirjasta muodostui kuva, että koti on enemmän naisen vastuulla kuin miehen. Miehistä ja naisista muodostuneet kuvat saattoivat tarttua teosta koulussa lukeneisiin oppilaisiin, sillä hallituksen tasa-arvo-ohjelman (2008–2011: 22) mukaan oppimateriaalit vaikuttavat oppilaiden käsityksiin siitä, mikä on naisille ja miehille mahdollista. Tämä ei kuitenkaan ole pelkästään negatiivinen asia, sillä oppikirjassa naisten suuri määrä agenteina ja kummankin sukupuolen vapaa-ajan kuvaukset yllättivät tutkimustuloksissa.

Hypoteesini mukaan miehet ja naiset ovat aktiivisia toimijoita, mutta miehiin liittyy enemmän vapaa-ajan toimia kuvaavia verbejä ja naisiin arjen askareita kuvaavia verbejä. Tutkimustuloksissani selviää, että suhteutettuna omiin ryhmiinsä miehet ja naiset ovat lähes yhtä aktiivisia toimijoita, sillä kummankin sukupuolen kohdalla agenttiivisuuden asteista agenteja naiset ja miehet ovat hieman yli 90 prosenttisesti. Kummankin sukupuolen osalta vapaa-ajan verbejä oli paljon enemmän kuin työhön liittyviä verbejä, joten siltä osalta hypoteesini ei toteutunut.

Lähteet

Aineslähteet

Merikoski, Kaarlo 1926. *Omin voimin. Kansakoulun kirjoitus- ja kielioppi I-II*. Kuudestoista painos. Osakeyhtiö Valistus, Helsinki.

Tutkimuskirjallisuus

- Ahearn, Laura M. 2010. Agency and language. – *Society and language use*, s. 28–48. [Verkkojulkaisu.] Toim. Jürgen Jaspers, Jan-Ola Östman ja Jef Verschueren. Jon Benjamins Publishing company, Amsterdam. Viitattu 10.11.2023. DOI: <https://doi.org/10.1075/hoph.7>
- 2001. Language and Agency. *Annual Review of Anthropology*. [Verkkojulkaisu.] Vol. 30: 109–137. Viitattu 10.1.2024. DOI: <https://www.annualreviews.org/doi/abs/10.1146/annurev.anthro.30.1.109>
- Engelberg, Mila 1998. Sukupuolistuneet ammattinimikkeet. [Verkkojulkaisu.] *Virittäjä*, 102:1, s. 74–92. Kotikielen seura, Helsinki. Viitattu 15.11. 2023. Saatavissa: <https://journal.fi/virittaja/article/view/39038/30198>
- Hallituksen tasa-arvo-ohjelma 2008–2011. Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön julkaisuja 2008: 21. [Verkkojulkaisu.] Yliopistopaino, Helsinki. Viitattu 9.1.2024 Saatavissa: https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/72821/Hallituksen_tasa_arvo_ohjelma_2008_2011_fi.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Karvonen, Pirjo 1995. *Oppikirjateksti toimintana*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Kettunen, Sara 2019. *Doulan monet merkitykset. Synnyttäjän itsekäytäntö, valtasuhteiden muokkaaja ja synnytyskulttuurin edistäjä*. [Verkkodokumentti.] Pro gradu -työ. Helsingin yliopiston valtiotieteellinen tiedekunta. Viitattu 10.1.2024. URN: <http://urn.fi/URN:NBN:fi:hulib-201910023592>
- Mikkola, Elisa 2023. *Naisten yhteistoiminnassa tuottama enkelihenkisyys. Naisten uudet toimijapositionit uushenkisyyden kentällä*. [Verkkodokumentti.] Väitöskirja. Helsingin yliopisto. Humanistinen tiedekunta. Viitattu 10.1.2024. URN: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-9479-4>
- Pajunen, Anneli 1999. *Suomen verbirektiosta. Verbin argumenttirakenteen jäsenten valinnasta*. Yleisen kielitieteen julkaisuja, Turun yliopisto.
- 2001. *Argumenttirakenne. Asiaintilojen luokitus ja verbien käyttäytyminen suomen kielessä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Jyväskylä.
- Perez, Caroline Criado 2019. *Näkymättömät naiset: Näin tilastot paljastavat miten maailma on suunniteltu miehille*. Käänt. Arto Schroderus. WSOY, Helsinki
- Tainio, Liisa – Teräs, Tiina 2010. Sukupuolijäsennys perusopetuksen oppikirjoissa. [Verkkojulkaisu.] Raportit ja selvitykset 2010: 8. Opetushallitus. Viitattu 10.1.2024. Saatavissa:

https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/126079_sukupuolijasennys_perusopetuksen_oppikirjoissa_0.pdf

- Taipalus, Paula 2008. *Naisesta ja miehestä predikoivat verbit Helsingin sanomissa 2000–2001*. [Verkkodokumentti.] Pro gradu -työ. Tampereen yliopiston kieli- ja käännöstieteiden laitos. Viitattu 16.11.2023. URN: <https://urn.fi/urn:nbn:fi:uta-1-19209>
- Tieteen Termipankki 2023. Kielitiede: agentti. [Verkkojulkaisu.] Viitattu 3.3.2024. Saatavissa: <https://tieteentermipankki.fi/wiki/Kielitiede:agentti>
- Tilastokeskus 2007. Kaskipelloilta palveluyhteiskuntaan –90 vuotta elinkeinorakenteen muutosta. Viitattu 6.1.2024. Saatavissa: <https://www.stat.fi/tup/suomi90/helmikuu.html>
- Vanhatalo, Ulla 2002. Naiset motkottaa aiheesta ja nalkuttaa syyttä. Kyselytesti verbien semanttisten sisältöjen arvioinnissa. [Verkkojulkaisu.] *Virittäjä* 106:3, s. 330–353. Kotikielen Seura, Helsinki. Viitattu 15.11. 2023. Saatavissa: <https://journal.fi/virittaja/article/view/40192/9619>
- Varjo, Mikael 2023. *Nollalla jaettua. Korpustutkimus nollasubjekttilauseista suomenkielisissä arkikeskusteluissa*. [Verkkodokumentti.] Väitöskirja. Turun yliopiston kieli- ja käännöstieteiden laitos. Viitattu 20.11.2023. URN: <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-9167-9>
- VISK = Hakulinen, Auli – Vilkuna, Maria – Korhonen, Riitta – Koivisto, Vesa – Heinonen Tarja Riitta – Alho, Irja 2004. *Iso suomen kielioppi*. [Verkkoversio.] Viitattu 10.11.2023. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. Saatavissa: <https://kaino.kotus.fi/visk/etusivu.php>
- Voutilainen, Eero 2008. *Kielen valintamyymälässä*. [Verkkojulkaisu] Kotimaisten kielen keskus. Viitattu 3.1.2024. Saatavissa: https://www.kotus.fi/nyt/kolumnit_artikkelit_ja_esitelmat/kielikkuna_%281996_2010%29/kielen_valintamyymalassa
- Väänänen, Milja 2016. *Subjektin ilmaiseminen yksikön ensimmäisessä persoonassa*. Tutkimus suomen vanhoista murteista. [Verkkodokumentti.] Väitöskirja. Turun yliopisto kieli- ja käännöstieteiden laitos. Viitattu 20.11.2023. URN: <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-6664-6>